

САМАРҚАНД ИЛМИЙ ТАЖРИБА СТАНЦИЯСИ КОЛЛЕКЦИЯ МАЙДОНЛАРИДАГИ ИСТИҚБОЛЛИ ЎРИК НАВЛАРИДА ФЕНОФАЗАЛАРНИ ЎТИШ МУДДАТЛАРИ

Улуғбек Бойжонов
Ўрмон Мирзохидов
Гулрабо Рустамова

Академик М. Мирзаев номидаги боғдорчилик, узумчилик ва виночилик илмий
тадқиқот институти Самарқанд илмий тажриба станцияси

Алишер Ботиров

Тошкент давлат аграр университети Самарқанд филиали

АННОТАЦИЯ

Ўрик ўзининг бебаҳо таъми, эрта баҳорда биринчи мевалардан бўлиб
пишиб етилиши ва мамлакатимиз сурпасининг бебағи сифатида ажралиб
турувчи мевалардан биридир. Ушбу мақолада ўрик навларининг фенологик
фазалари, сифат кўрсаткичлари, ҳосилдорлиги, касаллик аломатларини баллар
билан баҳоланиш кўрсаткичлари ва шу каби бошқа маълумотлар кузатилди.
Унга кўра келтирилган баъзи ўрик навлари 4-5 мартдан ва баъзиларида 14-15-
мартдан куртак ёзилиши кузатилди.

Калит сўзлар: боғ, мева, селекция, истиқболли, нав, сифат.

Ўзбекистон боғдорчилиги ўзининг узоқ йиллик балки, кўп асрлик
тарихига эга десак муболаға бўлмайди, яъни мева ва узум қадим замонлардан
бери инсонларнинг озикланиши учун асосий манба ҳисобланган.

Қуёшли кунларнинг кўплиги, киш фаслининг енгил ўтиши ҳамда деярли
ҳамма вилоятларимиз тупроғи юқори унумдорлиги билан алоҳида ажралиб
туради. Бундан ташқари кўпгина ижобий (халқимизнинг меҳнатсеварлиги,
ҳунармандлиги, ўз касб-корининг усталлиги ва бошқалар) омиллар юртимизда
юқори сифатли, турли-туман мева ва резавор мева етиштиришни таъминлайди.

Ҳукуматимизнинг олиб бораётган сиёсати, қабул қилинаётган қарор ва
фармонларида фақат ва фақат мамлакатимизнинг янада равнақ топиши,
ривожланиши, халқимизнинг тинч-тотув яшаши, фаровонлиги йўлида, келажак
авлодга биздан озод ва обод ватан қолиши ва шунга ўхшаш яна бошқа-бошқа
кўпгина яхши масалалар кўзда тутади. Шундай экан, бу қарор ва фармонларни
бажаришда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, қишлоқ
хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш
ҳамда, боғдорчилик ва узумчиликни юқори ўринларга

кўтариш кабилар кўзда тутилган. Бу борада асосий ўринда, hozirgi давр талаби бўлган боғдорчиликни интенцификация яъни жадаллаштириш ётади. Аслида, боғдорчиликни ривожлантиришда паст бўйли, кеч гулловчи, тез ҳосилга кирувчи, ҳосилдорлиги юқори, касаллик ва зараркунандаларга чидамли, агротехник тадбирлар ўтказиш қўлай бўлган интенцив нав ва дурагайлар яратилиб экилиши лозим [6,7,8,9].

Хозирги кунгача мухтарам Президентимизнинг раҳнамолигида интенцив ва инновацион қишлоқ хўжалигини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга қаратилган кенг кўламли чоралари амалга оширилиши натижасида ўн минглаб гектар интенцив боғлар, минглаб гектар ёнғоқзорлар ташкил этилган.

Охириги йилларда селекционерлар ва навшунослар томонидан янги мева, узум, резавор мева ва цитрус ўсимликларининг янги навларини яратиш, маҳаллий ва интродукция қилинган навларни ўрганишлари натижасида, Республикамиз бўйича нав хилма-хиллиги ортиб бормоқда.

Бунга мисол тариқасида ўрик экинини оладиган бўлсак, Ўзбекистонда ўрик экинни бўйича нав ўрганишлар 1930-йиллардан бошланган. Биринчи 15 йил ичида стандарт (андоза) навлардан 5та, жумладан 3та маҳаллий (Кўрсодик, Арзами, Руҳи Джуванон) навлари халқ селекцияси билан ажратилган ва яратилган, 2 та Европадан келиб чиққан, Красношекий ва Каралевский навлари ажратилган.

Тадқиқот услубияти. Тажрибалар И.В.Мичурин номли БВИТИ институти томонидан ишлаб чиқилган “Мевалар, резавор мевали ва ёнғоқ ўсимликлари навларини ўрганиш усули ва дастури” (Мичуринск 1973й) асосида амалга оширилган. Тажриба майдонида ўрганилаётган ўрик навлари 7х6 м схемада экилган бўлиб, бир гектарни ташкил қилади.

Тадқиқот натижалари ва уларнинг тахлили.

2018-2020-йиллар давомида олиб борилган илмий изланишлар ва ўрганишлар натижасида навлар бўйича дарахтларнинг ҳолати 4.2-4.8 баллни ташкил қилди. Гул куртакларининг ёрилиш фазаси 5-мартдан бошланди. Истиқболли деб ажратилган “Мулла Содик” нави 14-15-март кунларига тўғри келди.

Ўсувчи гул куртакларнинг ўса бошлаши навлар бўйича март ойининг 17-24-кунларида кузатилди, қуйида келтирилган 1-жадвалдан кўриниб турибдики, ўрганилаётган ўрик дарахтларида гуллаш фазасининг бошланиши 9-19-март кунларига тўғри келади. Гуллаш даражаси барча ўрганилаётган навларда яхши яъни, 4.0-4.5 баллни ташкил қилди. Гуллаш давомийлиги 8-13 кун давом этди.

Навларда мева тугиш жараёнлари бошланиб аста-секин мева тугунчалари шакллана бошланди. Ҳосил кўз билан

чамаланди, бунда навлар бўйича 57.0-75.0 килограмм ҳосил борлиги аниқланди.

1-жадвал

Ўрганилаётган ўрик навларида фенологик фазаларни ўтиш муддатлари
(2018-2020-йиллар)

Навлар	Дарахт ҳолати (балл)	Куртакларнинг ёзилиши		Гуллаш			
		Гул	Ўсувчи	Бошланиши (кун, ой)	Тугаши (кун, ой)	Даражаси (балл)	Давомийлиги
<i>Юбилейний навои st</i>	4.8	8/III	19/III	14/III	24/III	4.3	10
<i>Гулунги Миёна</i>	4.6	8/III	20/III	14/III	23/III	4.5	9
<i>Темурий</i>	4.6	10/III	17/III	15/III	24/III	4.5	9
<i>Ширпайван</i>	4.6	8/III	19/III	13/III	23/III	4.2	10
<i>Мулла Содиқ</i>	4.8	14/III	23/III	19/III	1/IV	4.3	13
<i>Гулистон</i>	4.3	6/III	20/III	12/III	22/III	4.0	10
<i>Нурафшон</i>	4.5	6/III	19/III	10/III	23/III	4.0	13
<i>Абадий</i>	4.5	6/III	21/III	9/III	22/III	4.0	13
<i>Навбаҳор</i>	4.5	10/III	20/III	15/III	24/III	4.5	9
<i>Советский</i>	4.5	7/III	19/III	12/III	22/III	4.3	10
<i>Шелочка</i>	4.2	5/III	18/III	12/III	23/III	4.3	11
<i>Беном</i>	4.5	10/III	20/III	15/III	24/III	4.3	9
<i>Бодоми</i>	4.3	11/III	20/III	16/III	25/III	4.0	9
<i>Мароканд</i>	4.5	11/III	24/III	19/III	27/III	4.3	8
<i>Августовский</i>	4.5	5/III	18/III	11/III	22/III	4.0	11
<i>Курсодиқ st</i>	4.5	11/III	20/III	16/III	24/III	4.0	8
<i>Оқпишар</i>	4.3	12/III	22/III	17/III	26/III	4.0	9
<i>Красношеки</i>	4.2	11/III	23/III	18/III	26/III	4.0	8
<i>Наврўз</i>	4.5	10/III	19/III	14/III	23/III	4.5	9
<i>Сентябрский</i>	4.3	11/III	22/III	16/III	25/III	4.2	9

Ўрик навларини ҳосилдорлиги ва мева сифат кўрсаткичлари.

Ўрганилаётган навларда ҳосилдорлик 5.1 килограммдан 38.7 килограммгачани ташкил қилди. Энг кўп ҳосил (31.0-38.7 кг/дар) билан Гулистон, Абадий, Оқпишар, Нурафшон, Беном навларидан олинди. Меваларнинг йириклиги бўйича, ҳар бир дона ўрик мевасининг ўртача оғирлиги 23.5 граммдан то 55.2 граммгача эканлиги аниқланди. Энг йирик мевалар Мароканд, Темурий, Мулла Содиқ, Наврўз ва Ширпайван каби бир қатор ўрганилаётган навларда кузатилди.

Мевалар таркибидаги қанд миқдорлари аниқланганда, Ширпайван, Мулла Содиқ навлари бошқа навларга нисбатан ширинроқ эканлиги аниқланди. Бу кўрсаткич бошқа навларга

нисбатан 1.1-2.6% га юқори эканлиги кузатилди. Қуйидаги келтирилган 2-жадвалда ўрик навларини ҳосилдорлиги ва мева сифат кўрсаткичлари келтирилган бўлиб, Наврўз, Оқпишар, Нурафшон ва Абдий навлари юқори ҳосилли деб ҳисобланди.

2-жадвал

Ўрик навларининг ҳосилдорлиги ва сифат кўрсаткичлари
(2018-2020 йиллар)

Навлар	Ҳосил (кг/дар)	1 дона мева (г)	Мева қанд миқдори (%)	Сифат кўрсаткичлари (балл)		
				Ташқи кўриниши	Мазаси	Ўртача баҳо (балл)
Юбилейний навоист	20.8	53.0	17.0	4.55	4.5	4.52
Гулунги Миёна	20.5	38.0	14.8	4.05	4.05	4.05
Темурий	24.0	56.2	15.0	4.35	4.25	4.3
Ширнайван	21.0	75.2	19.7	4.1	4.4	4.25
Мулла Содиқ	28.3	57.5	18.5	4.45	4.45	4.45
Гулистон	31.0	29.5	15.0	4.25	4.3	4.3
Нурафшон	38.7	37.6	11.3	4.3	4.2	4.25
Абдий	33.0	39.0	16.2	4.4	4.4	4.4
Навбаҳор	26.2	45.4	15.0	4.0	4.0	4.0
Советский	27.6	40.2	13.6	4.25	4.1	4.13
Шелочка	19.5	33.0	14.3	5.5	4.35	4.42
Беном	32.1	42.1	12.3	4.05	4.05	4.05
Бодоми	25.4	37.0	16.5	4.5	4.45	4.45
Мароканд	11.4	49.0	15.7	4.55	4.45	4.47
Августовский	10.0	31.0	12.0	4.0	4.0	4.0
Курсодиқ st	16.3	38.5	21.2	4.4	4.57	4.47
Оқпишар	33.6	42.0	15.2	4.1	4.1	4.1
Красношеки	5.1	40.0	16.3	4.5	4.3	4.4
Наврўз	26.6	73.0	14.3	4.6	4.35	4.47
Сентябрьский	14.3	45.2	13.6	4.5	4.3	4.4

Ўрганилаётган ўрик навларида касаллик ва зараркундалар билан зарарланиши ҳам ўрганилди, бунга кўра 2018-йил кузатувларида касаллик ва зараркундалар кузатилмаган бўлса ҳам 2019-2020-йилларда анча зарар етказганлиги аниқланди.

Қуйида 3-жадвалдан кўришиб турибдики кластераспариз касаллиги меваларда 1.0-3.0 % ни ташкил қилди, барглarda 1.5-3.5% ни ташкил қилди. Меваларда ва барглarda касаллик аломатлари бирданига авж олиб кетди, мевалар тўкилиб кетганлиги

сабабли меваларда касаллик даражасини баллар билан баҳолаш имкони бўлмади.

3-жадвал

Ўрик навларини кластераспариз билан зарарланиш даражаси
(2018-2020 йиллар)

навлар	Зарарланиш даражаси					
	2018		2019		2020	
	меваси	барги	меваси	барги	меваси	барги
<i>Юбилейний навои st</i>	-	-	1.0	1.5	-	0.5
<i>Гулунги Миёна</i>	-	-	1.5	1.5	-	1.0
<i>Темурий</i>	-	-	3.0	3.0	-	1.0
<i>Ширнайван</i>	-	-	3.0	2.5	-	1.0
<i>Мулла Содиқ</i>	-	-	2.5	3.0	-	1.0
<i>Гулистон</i>	-	-	3.0	3.0	-	1.5
<i>Нурафшон</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Абадий</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Навбахор</i>	-	-	3.0	3.0	-	1.5
<i>Советский</i>	-	-	2.5	2.5	-	1.5
<i>Шелочка</i>	-	-	3.0	3.0	-	1.5
<i>Беном</i>	-	-	2.0	1.5	-	1.0
<i>Бодоми</i>	-	-	2.5	2.5	-	1.0
<i>Мароканд</i>	-	-	2.0	2.0	-	1.0
<i>Августовский</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Курсодиқ st</i>	-	-	1.5	1.5	-	1.0
<i>Оқпишар</i>	-	-	1.5	1.5	-	0.5
<i>Красношеки</i>	-	-	2.5	2.5	-	1.0
<i>Наврўз</i>	-	-	3.0	3.5	-	1.5
<i>Сентябрский</i>	-	-	3.0	3.5	-	1.5

REFERENCES

1. Ўрик навларини фенологик фазалари ва касалликларини ўрганиш. Исроилов М.М. Боғдорчилик узумчилик ва виночиликни истиқболли ривожлантиришда инновацион агротехнологияларнинг аҳамияти. Тошкент 2019.73-76-бет.
2. Қашқадарё лмий тажриба станциясидамаҳаллий ва четдан келтирилган ўрик навларини биологик хусусиятларини ўрганиш. Қаршиев И.А., Ҳайитов И.Ю. Боғдорчилик узумчилик ва виночиликни истиқболли ривожлантиришда инновацион агротехнологияларнинг аҳамияти. Тошкент 2019.76-80-бет.
3. Программа иметодика и сортоизучения плодовых, ягодних культур и винограда. НИИ садоводство имени И.В. Мичурина. Москва 1973г.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 29-март 5388-сонли “Ўзбекистон Республикасида мевасабзавотчиликни жадал ривожлантиришнинг кўшимча чора тадбирлари” тўғрисидаги қарори. Тошкент 2018 й.
5. Botirov, A., & Arakawa, O. (2021). Root growth changes in the winter planting of young ‘Miyabi Fuji’ apple trees. *International Journal of Horticultural Science and Technology*, 8(3), 227-233.
6. Botirov, A., An, S., Arakawa, O., & Zhang, S. (2022). Application of a visible/near-infrared spectrometer in identifying flower and non-flower buds on ‘Fuji’ apple trees. *Indian Journal of Agricultural Research*, 56(2), 214-219.
7. Botirov, A., & Arakawa, O. (2022). THE INTERACTION OF ROOTSTOCKS, WATER AND SOIL HUMECTANTS AND YOUNG APPLE TREE GROWTH. *Academic research in educational sciences*, 3(Special Issue 1), 43-56.
8. Alisher Botirov, Baxodir Ochilov, & Furqat Hasanov (2022). ILMIY-TAJRIBA STANSIYASINING SO‘NGI YILLARDAGI STATISTIK KUZATUVLARI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (2), 202-207.
9. Alisher, B. (2021). Promoting Young Apple Tree Growth after Planting in Water Limited Areas (Doctoral dissertation, 岩手大学).

